

Приходько М.

СВОЄРІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛЕГЕНДАРНО-АПОКРИФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ПОЕМІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА „Вічний корабель”

Творча спадщина Леоніда Мосендза – талановитого поета, прозаїка, публіциста і літературознавця першої половини ХХ століття вражає своєю різноплановістю. Він – автор однієї поетичної збірки „Зодіак” (1941), поем „Канітферштан” (1945), „Волинський рік” (1948), ліричної драми „Вічний корабель” (1933) та частини поезій у збірці Порфирія Горотака „Дияболічні параболи” (1947), створеної у співавторстві з Юрієм Кленом, та незавершеного історичного роману „Останній пророк”. У більшості творів Л.Мосендза виразно вчувається його творче кредо: справжні митці слова повинні прагнути писати твори високого „мистецького діапазону та літературної вправності” [7; 82]. При цьому письменник вважав, що насамперед варто орієнтуватися на кращі здобутки західноєвропейської літератури (якщо є така можливість, то звертатися до першоджерел, читати твори мовою оригіналу). У творах Л.Мосендза перед читачем постають біблійні, апокрифічні, історичні та міфологічні персонажі, образи мужніх і відважних борців за незалежність України, всесвітньовідомих європейських мандрівників Поло, Кортеса, Магеллана, звабливих жінок, зодіакальної Діви як символу чистоти та родючості та багато інших.

Серед усього розмаїття художнього світу письменника важливе місце посідають легендарно-апокрифічні мотиви. Зокрема, вони наявні у поемі „Вічний корабель”, яка була надрукована у 10-ій книзі львівського „Вісника” за жовтень 1933 року. Написання цієї поеми, над якою Л.Мосендз працював майже десять років, було завершено під час перебування у Братиславі. Присвячений „Вічний корабель” А.Б.Л-ій – Аллі Лисянській, доньці професора Української господарської академії Б.Лисянського, з яким приятелював письменник. А.Лисянська малювала дружні карикатури на Л.Мосендза та оформила обкладинку першого видання повісті „Засів”.

На початку „Вічного корабля” письменник вказує на час та місце дії твору. Мова йде про події, які відбувалися в місті Брюгге наприкінці XVI століття після замордування Вільгельма Оранського, прозваного Мовчазним. Л.Мосендз влучно характеризує героїв поеми, використовуючи для цього, зокрема, символічні ремарки: головний герой твору Ганс – кремезна постать волі роду, його дружина Катерина – совість роду, донька Марта – майбутність весни, син Михаель – геній юнацтва. Ремарки мають важливе аксіологічне значення, вони акцентують увагу на головних характеристиках персонажів, допомагаючи розкрити внутрішню суть кожного із них. „Вічний корабель” – це драма і конфлікт ідейного плану, герої твору уособлюють певну ідею, яка визначає їхню подальшу долю. Часто вони дотримуються кардинально протилежних позицій, що символізують два різні погляди на світ та сприйняття дійсності.

Для Брюгге настали важкі часи – країна залишилася без свого правителя Вільгельма Оранського, чим поспішили скористатися іспанці, щоб на вогнищі інквізиції покласти край незалежності Фландрії. Містом ходять чутки про зраду, люди налякані, не знають, що діяти, а бургомістр зі своїми однодумцями закликає членів ради підкоритися ворогу, мовляв, навіщо гнівити Бога, коли й під паном непогано живеться. Промова Ганса шокувала присутніх – він запропонував городянам залишити місто й шукати кращої долі в далекій країні:

За морями шукати місця знов для стін
Нового Брюгге! Нам надії
Творить лишилося нові,
Нове життя... [4; 210].

Ганс, як свого часу і Мойсей, непочутий пророк у своїй країні, прагне повести свій народ на пошуки землі обітваної, покинути край нещастя, насильства й біди. Він із захватом описує перед здивованими членами ради країну достатку та щедрого врожаю, де ніколи не було війни, де немає священників, іспанців, бідних, хворих та багатіїв, а керує нею справедливий священник-князь Йоганн. Прикрою несподіванкою для Ганса стало те, що вся його сім'я, окрім сина Клааса, категорично відмовилася покидати Батьківщину. Для них почесніше померти в бою з ворогом, захищаючи рідний край, ціною власного життя здобути незалежність Фландрії. Ганс із небагатьма городянами залишає Брюгге, вирушає у подорож по океану на пошуки нової батьківщини, але через негоду вони збиваються зі шляху. Л.Мосендз майстерно описує емоційно-психологічний стан Ганса, його душевне сум'яття та розгубленість, використовуючи для цього внутрішній монолог. Як зазначає Б.Мельничук, цей художній прийом виконує водночас дві важливі функції: допомагає герою, який залишається наодинці, зрозуміти й виповісти найтонші порухи свого серця, те, чого не зміг би сказати в іншій ситуації, а також сприяє авторському висловленню через внутрішній монолог героя своїх найзаповітніших думок і почуттів [3; 51]. Останню надію Ганс покладає на Бога:

О, Боже, Боже! Ти єдиний
Лишивсь опорою мені!
Там – відцуралася родина,
Тут – в безбережній далині
Розпорошилась наша фльота...
У шляху свого галеота я... сумніваюся... О, ні!
Я вірю, мій єдиний Боже,
Що Ти нам, вигнанцям, поможеш!
В обіцяний приведеш край... [4; 221].

На кораблі з'являються дівоча та юнакова постаті – Марта і Михаель, які героїчно загинули в бою,

прирікають Ганса на вічне плавання „за сумнів, безсилий здолати, за страх боротьби і жертви” [4; 223]. І лише друге пришествя Ісуса Христа принесе Гансові вічний спокій.

Старовинна скандинавська морська легенда говорить про те, що існує корабель-привид, який вічно блукає в океані. Дивний корабель плаває по морям, інколи заходить у порти, але ніколи не спускає екіпаж на берег. Наприкінці XV століття Бартоломео Діас обігнув мис Доброї Надії, назвавши його мисом Бур. Невдовзі він пропав біля цього мису разом із кораблем. Мореплавці вірять, що корабель-привид Бартоломео Діаса продовжує плавати. Нідерландська легенда про Летючого голландця (XVII століття) називає ім'я капітана славнозвісного корабля – Ван Страатен чи Ван дер Декен.

Під пером Л.Мосендза оживає ще один подібний мотив – апокриф про Вічного Жила. Агасфер – герой християнської легенди пізнього західноєвропейського середньовіччя. „Ім'я Агасфер – стилізоване біблійне ім'я, запозичене з старозавітної легенди про Есфір. У більш ранніх версіях легенди зустрічаються й інші імена – Еспера-Діос („сподівайся на бога”), Бутадеус („той, хто вдарив бога”), Картафіл” [1; 34]. На появу легенди вплинули релігійно-міфологічні уявлення про те, що деякі люди є винятком із загального закону людської смертності. Вони повинні чекати на кінець світу, адже тільки Ісус Христос зможе зняти з них прокляття і дарувати вічний спокій. Отже, за образу, нанесену Боголюдині, Агасфер приречений на вічне життя аж до другого пришествия. В апокрифі про Вічного Жида – Агасфера – наявна ремінісценція зі Старого Завіту. Мова йде про прокляття Каїна, якого Яхве за братовбивство прирікає на вічні мандри зі знаком прокляття на чолі, забороняючи при цьому позбавляти злочинця життя. Прототипами легенди про Вічного Жида могли бути також біблійний патріарх Єнох та пророк Ілля – єдині з людей, які уникли смерті. Християнську основу апокрифу про Агасфера можна віднайти і в Євангелії від Матфея (16: 28) та у Євангелії від Іоанна (21: 22-23).

Характерною особливістю використання легенди про Летючого голландця („Літуна-Голендерця” – за авторським визначенням) та апокрифу про Агасфера – Вічного Жида є те, що Л.Мосендз переосмислив їх відповідно до тогочасних українських реалій. Середньовічний апокриф про Агасфера, потрапляючи у поле зору поета, перетворюється у його мистецькій інтерпретації на своєрідний український апокриф, виявляючи при цьому тенденцію до нетрадиційної оцінки загальновідомих подій. Письменник повсякчас намагається провести паралелі між безвихідною ситуацією, в яку потрапили громадяни Фландрії, та суспільно-політичною і духовною кризою в Україні у 20-30-х роках XX століття. Найбільша біда обидвох народів полягає в тому, що вони часто не усвідомлювали важливості об'єднання зусиль задля великої мети – перемоги над ворогом, натомість внутрішні чвари та розбрат стали для них звичним, повсякденним явищем. Ганс із болем говорить про те, що його народ, навіть об'єднавшись, часто ставав слухняним знаряддям у чужих підступних руках.

Л.Мосендз розмірковує про роль справжнього вождя, здатного повести за собою „вередливу юрбу”, галасливий натовп, перетворивши його на спільноту однодумців, на народ. Потрібна людина, яка стане провідником нації у вирішальні, історично переломні моменти. Коли немає вождя та дисципліни, народ зневірюється. К.Ясперс так формулює різницю між народом і масою: „Народ структурований, усвідомлює себе... у своєму мисленні і традиціях. Народ – це дещо субстанціональне і квалітативне, у ньому наявна певна атмосфера, людині з народу властиві особисті риси характеру також завдяки силі народу, яка є його основою. Маса, натомість, не структурована, не наділена самосвідомістю, вона однорідна та квантитативна, вона позбавлена будь-яких відмінних рис, традицій, ґрунту – вона пуста.” [8; 192]. Без сильної, а інколи й жорсткої влади народ перетворюється на безлику сіру масу, стадо баранів, яке слухняно виконуватиме всі вказівки пройдисвіта, якому вдасться заволодіти його свідомістю.

„У кращих літературних інтерпретаціях XX ст. загальновідомі персонажі є „носіями” складних онтологічних та світоглядних комплексів, що характеризуються орієнтацією на сучасні уявлення про природу людини та оточуючий світ. При цьому автори активно використовують різноманітні соціально-ідеологічні, філософські і моральні теорії та концепції” [6; 77]. Сучасні письменники намагаються дослідити індивідуальне, конкретне з погляду універсального.

За слушним спостереженням І.Набитовича, „у структурній будові легенди про „летючого голландця” та апокрифу про Агасфера захований подвійний парадокс... світлі і темні сторони буття тут двічі міняються місцями. У легенді про Вічного Жида безсмертя людини як велика мрія переходить у свою протилежність – прокляття. Але це прокляття може бути спокутуване” [5; 105].

Споконвічне бажання людини здобутися на вічне життя, обманути смерть і стати рівною Богові не приносить їй щастя. Безсмертя стає найстрашнішим та найжорстокішим покаранням для людини, бо прирікає її на страждання і самотність. Б.Кравців пише, що „...поставивши як мотто над поемою слова з твору Шарля де Костера „Уленшпігель” – „Попіл спалених тисне мені в грудях”, Мосендз розвинув у ній проблему, що хвилювала його в усій його творчості: боротьби з наїзником і права на вихід борців і їх родин на еміграцію” [2; 325].

Ганс ван Лоос, який зневірився у можливостях власного народу перемогти ворога і замість битви вибрав втечу з рідного краю, був проклятий. Аж до Страшного суду корабель-привид із безсмертним капітаном приречені плавати океаном часу. Головного героя поеми Л.Мосендза та Агасфера споріднює страшний злочин, відчуття глибокої провини та її належне покарання – вічне життя, щоправда, не по землі, а в океані часу.

Джерела та література

1. Аверинцев С. Агасфер // Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Том 1. – М., 1987.
2. Кравців Б. Зібрані твори. – Том II. – Нью-Йорк., 1980.
3. Мельничук Б. Драматична поема як жанр. – К., 1981.
4. Л. Мосендз „Вічний корабель” // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. – Дрогобич., 1996.
5. Набитович І. Леонід Мосендза – лицар святого Грааля. – Дрогобич., 2001.
6. Нямцу А. Христианство и современность // Традиционные сюжеты, образы, мотивы. – Черновцы., 2001.
7. Русальський В. Місячні ночі / Новелі (Рецензія) // Звено. – 1946. – № 3-4.
8. Ясперс К. Истоки истории и её цель. – М., 1978.

Терехова І.О.**МИСТЕЦЬКИЙ ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОГО В ПРОЗІ Т.ШЕВЧЕНКА**

Найвищими людськими цінностями є істина, добро і краса. Варто відмітити, що прекрасне посідає особливе місце не тільки в житті людини, але й мистецтві. Ідеал краси становить собою магістральний концепт художнього світу митця. На сьогодні дослідження прекрасного як складової частини тканини твору здобуває все більшої актуальності. Оскільки "мистецтво постає архіспецифічною галуззю людської діяльності, що намагається задовольнити одну із потреб Духа людини, саме любов до прекрасного"(1, С. 82). Погляди на прекрасне в мистецтві стають невід'ємною частиною світоглядної системи митця. Одним із перших, хто в українській літературі порушив дану проблему був Т.Шевченко. Його поезія та проза є яскравим тому свідченням. Ідеал прекрасного в мистецтві та його проекція в прозі Т.Шевченка цікавила багатьох дослідників. Першим до вивчення естетичних поглядів письменника звернувся І.Франко, саме він сформулював завдання їх дослідження як наукову проблему. На початку ХХ століття ця тема привертає увагу багатьох вчених, зокрема: Д. Антоновича, М. Новицького, К. Широцького. Згодом інтерес до цієї проблеми дещо послабшав. Новий імпульс дослідженню естетики Т. Шевченка надали Є. Кирилук, Г. Неділько, П. Волинський, М. Шагінян, М. Коцюбинська, О. Білецький, роботи яких з'явилися в середині ХХ століття. Знаковим періодом у вивченні прози Т.Шевченка, в тому числі його естетики став початок 90-х років ХХ століття – роботи В.Терещенко, О.Сидоренка, згодом публікації С.Гетьман, Н.Грицюти, В.Поліщука, Н.Демчука.

На сьогодні дослідження ідеалу прекрасного у прозі Т.Шевченка не припиняються, а набувають все більшого динамічного розвитку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні і з'ясуванні мистецького ідеалу прекрасного в прозі Т.Шевченка. Зазначена мета вимагає вирішення низки концептуально важливих, принципових завдань: осмислити методологічні та теоретичні засади, що сприяли б правдивому аналізу естетичної доктрини Тараса Шевченка, теоретично обґрунтувати проблему прекрасного в прозі Т.Шевченка, виділити основні механізми, завдяки яким здійснюється синтез прекрасного у художньому творі.

Предметом дослідження є Шевченкова концепція ідеалу прекрасного в його російськомовній повістевій прозі.

Об'єктом нашого дослідження є повісті " Наймишка", "Варнак", "Княгиня", "Музикант", "Капитанша", "Несчастный", "Художник", "Близнецы", "Прогулка с удовольствием и не без морали", а також щоденник і листи Тараса Шевченка.

Т.Шевченко був вичисленим естетом, тому "...у мистецтві він бачив також чисто естетичні проблеми, центральне місце серед яких посідає проблема прекрасного" (2, С. 139).

У своїй російськомовній творчості Т.Шевченко маркує мистецтво такими дефініціями, як " благородное", "прекрасное", "волшебное во всем блеске и его магическом очаровании, раем, в якому можуть перебувати тільки святі", "божественным", "возвышено прекрасним".

Для автора повістей прекрасне є піднятим на щабель святості, є тою тайною, що досі так і залишається нерозгаданою людством. З приводу обоження мистецтва М.Євшан зазначає: " країна мистецтва починається там, де людина стикається з несвідомим, з тайною, де вона починає молитися, адорувати ідеал, там, де вона стає здивована перед образом краси і чоло своє мусить схилити в покорі. Таким чином Шевченко найбільший піетист мистецтва, найбільший його обожатель, голодний тої духовної мани та визволення людини з пороку буденного існування." (10, С. 93)

Бути художником, володіти тайною мистецтва, для Т. Шевченка становило домінуюче Варто сказати, що любов прекрасного в мистецтві супроводжувало його все життя. Спочатку це була безсвідоме почуття, що брало свої витoki в ранньому дитинстві, а згодом воно увібрало в себе зовсім інші ознаки, ставши усвідомленим.

В першу чергу на естетичне виховання Т.Шевченка впливало навчання в Академії мистецтв, де він мав змогу ознайомлення із світовим живописом та архітектурою, із творчістю таких митців, як А.Венеціанов, П.Федотов та інші. Провідним мистецьким напрямом на той час виступає академізм, що складає естетичне підґрунтя молодого митця, давши Шевченкові провідні орієнтири в мистецьких шуканнях. Даний напрям допоміг Т.Шевченкові досягти рівня митця-професіонала, ставши предтечею зародження в його літературно-мистецькій творчості реалістичних тенденцій. Цей процес настільки захопив Шевченка, що митець "дедалі все більше відмовляється від академічних умовностей. Все, про що думав митець і бачив на власні очі, оживало в його поезії, і це допомагало йому як художникові вийти на реалістичний шлях творчості в образотворчому мистецтві."(3, С.126).

Варто відмітити, що в шевченкознавстві існують різні думки стосовно приналежності Т. Шевченка до